

M a r i u s z S a m o r a j

Edukacja dla współdziałania szansą ocalenia ludzkiej wspólnoty

Nawiązując do wieloletnich konferencji oraz publikacji Zespołu Edukacji i Kultury Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, szczególnie do ostatniego posiedzenia pt. „Humanistyczne ambiwalencje globalizacji” (styczeń 2020), chciałbym zwrócić uwagę na podstawowe aspekty alternatyw w życiu społecznym i zobowiązań ludzkości wobec Ziemi Ojczyzny, której byt jest dramatycznie zagrożony wielowymiarowymi obszarami kryzysu rodziny ludzkiej.

Do kategorii alternatyw i zobowiązań społecznych proponuję dodać ideę nadziei na lepsze jutro naszej cywilizacji. Wymaga to jednak zobowiązania do „wychowania dla przyszłości” (B. Suchodolski), edukacji, w której „ukryty jest skarb” (J. Delors) – nadziei na wspólnotowy i humanistyczny wymiar ludzkiej egzystencji, zgodny z postulatami współczesnych myślicieli, poczynając od Ojca Świętego Franciszka, który ogłosił Encyklikę i jednocześnie apel do zamieszkujących Ziemię – *Nasz Wspólny Dom – Fratelli tutti – O braterstwie i przyjaźni społecznej*¹.

Irena Wojnar w pracy *Alternatywy i zobowiązania* formułuje niezbędny nam plan edukacyjny: „Dzięki działaniom edukacyjnym inspirowanym obecnością wartości i zaufaniem do autonomicznej podmiotowej godności człowieka, przyszłość okaże się „rzeczą, którą czynimy”, bardziej polem możliwości społecznego budowania niż nieuchronnym fatum. Przyszłość jest równocześnie kategorią otwartą wpisaną w proces rozwoju i rośnięcia człowieka”².

Powołując się na dokonania japońskiego The Institute of Moralology, Research Center for Moral Science, analizującego idee i zasady etyczne zawarte w najważniejszych systemach religijnych i filozoficznych na świecie, I. Wojnar ustaliła, że ponadczasową i ogólnoludzką wymowę mają wartości takie, jak altruizm i empatia i one określają sens człowieczeństwa³.

¹ Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika. Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

² I. Wojnar, *Alternatywy i zobowiązania*, Wyd. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN, Warszawa 2012, s. 271.

³ Tamże, s. 271.

Myślenie alternatywne – pisze I. Wojnar – wiąże się ze strategią utopijnego działania, humanistyczną wizją rozwoju. Autorka powołuje się także na określenie utopii w ujęciu B. Suchodolskiego, zawartym w pracy *Edukacja permanentna: rozdroża i nadzieje*:

Utopia staje się organizowaniem działalności tu i teraz z myślą o przyszłości innej niż chwila terażniejsza. Podstawą jest alternatywne spojrzenie na terażniejszość i przewyżczenie schematów myśli i działania.(...) Niezbędne jest więc otwarcie (...) serc i umysłów często skostniałych w nawykach i uległych sugestywnym manipulacjom; uczenie dokonywania trudnych wyborów w różnych sytuacjach życiowych, podejmowania decyzji słusznych, ale nierzadko prowadzących do cierpienia. Takie właśnie ambiwalentne podejście ujawnia człowieka jako istotę wewnętrznie rozdartą, ale zawsze otwartą na różne możliwości. Alternatywne – według Suchodolskiego, humanistyczne myślenie o człowieku akcentuje rolę potencjalności i możliwości, przeciwstawia się zawężającym ujęciom faktyczności., „Człowiek możliwy” jest pomyślany w perspektywie jego powołania, a nie w uzależnieniach od losu⁴.

Do tak określonej idei społecznej ludzkość zmierza niestety powolnymi krokami. Ład demokratyczny zagrożony jest przez zapędy dyktatorów i systemy totalitarne, nie tylko w Rosji, na Białorusi, w Korei Północnej, na Węgrzech czy aktualnie w Afganistanie, gdzie zwycięstwo Talibów – prawo „szariat”, cofa społeczeństwo do średniowiecznych zasad współżycia, z pozbawieniem praw kobiet i ich okaleczaniem, ucinaniem rąk, kamienowaniem za przewinienia, ścinaniem wrogom głów. Kryzys demokracji zaistniał, także w Stanach Zjednoczonych w czasach prezydentury Donalda Trumpa, który siłą zamierzał utrzymać władzę, wzniciając zamieszki na Kapitolu, ze śmiertelnymi ofiarami. Solidaryzm społeczny jest w poważnym kryzysie, zamiast pomocy ludziom żyjącym w skrajnym ubóstwie, stawia się mury i zasieki na granicach, jak na granicy USA z Meksykiem. Uciekinierzy z Afganistanu przed terrorem Talibów koczują na granicy Białorusko-Polskiej, nasz rząd odmawia azylu, pomocy humanitarnej i ludzkiej solidarności, stawia zasieki. Ideę braterstwa ludzi szerzył Jan Paweł II, Papież Polak, ale jego apele zostają bez odzewu.

Wspaniała idea Unii Europejskiej zbudowanej na współpracy gospodarczej i wartościach kultury antycznej i judeochrześcijańskiej, tradycji europejskiego humanizmu, chwieje się w posadach. Nasze uczestnictwo w Unii jest zagrożone, a swobody obywatelskie i demokratyczny wymiar społeczeństwa w kryzysie. Zwyciężają skrajnie narodowe tendencje, pojawiają się ugrupowania faszystujące, ksenofobiczne, antysemityzm i społeczny egoizm. Powraca kultura siły i jednostki, akceptacja tyranii, pogoń za intratnymi posadami, majątkami, „mamoną”. Kryzys wartości demokratycznych, blokowanie dostępu do informacji i prawdy o życiu społecznym, próba cenzurowania mediów, to zamach na swobody oby-

⁴ A. Fijałkowski, I. Wojnar, *Humanistyczne alternatywy pedagogów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, s. 171.

watelskie. O wolność musimy walczyć każdego dnia, wolne media to podstawa demokracji i postępu społecznego.

Pandemia koronawirusa wzmaga izolacjonizm społeczny, a ruchy antyszczepionkowców, anarchiczna wolność, skutkuje brakiem odruchów społecznych, odpowiedzialności za bliźnich zagrożonych śmiertelną chorobą, tracimy więc szansę na budowanie braterstwa i przyjaźni społecznej.

Cały czas wisi nad światem groźba terroryzmu islamskiego, szczególnie perspektywa nowego państwa Talibów w Afganistanie, gdzie – jak wiemy – bazy swe mieli zamachowcy na World Trade Center. Wzrastają zagrożenia bezpieczeństwa osobistego, jak morderstwa polityczne w Rosji, handel ludźmi, młodymi kobietami i dziećmi w celach seksualnych, np. ostatnio w Mołdawii, przestępstwa pedofilii w łonie Kościoła w wielu miejscach świata, bulwersują i stanowią ujawniany wymiar kryzysu moralnego, z czym Papież Franciszek podejmuje trudną walkę.

Zagrożenia ekologiczne diagnozowane w Raportach Klubu Rzymskiego urosły do niebotycznej skali, efekt cieplarniany może doprowadzić do zagłady planety i ludzkości. Na świecie zwyciężają interesy naftowe i technologie podgrzewające planetę, a pozyskiwanie czystych energii dzięki energii słońca – fotowoltaice, sile wiatru i technologiach przyjaznych naturze, pomimo inicjatyw Europejskich w tym zakresie – słabną.

Postulowana Przez Klub Rzymski, świątłych humanistów i Ojca Świętego Franciszka, idea zrównoważonego rozwoju z trudem przedziera się do świadomości rządzących. Nadal magia postępu technologicznego i „zysku ponad ludzi” zwycięża, to wymiar naszych czasów. Do życia organizmów na planecie niezbędne jest czyste powietrze i słodka woda, której zasoby dramatycznie zmalały, pojawi się perspektywa konfliktów zbrojnych o czystą wodę i miejsce do życia. Te zagrożenia to ostatni dzwonek dla ratowania Ziemi Ojczyzny Ludzi.

Warto sięgnąć do klasycznych już stwierdzeń Edgara Morina w znamiennej publikacji *Ziemia – Ojczyzna*, określającego demokrację jako najbardziej cywilizowany system polityczny, który zrodził się *...na marginesie historii, obok imperiów despotycznych, teokratycznych, tyranii, rządów arystokracji, systemów kastowych*. Demokracja jednak pozostaje na marginesie, niezależnie od upowszechnienia się aspiracji demokratycznych⁵.

E. Morin określa „dowód ziemskiej tożsamości” nowego obywatela świata, który jest: *...zbiorem tożsamości koncentrycznych poczynszy od rodzinnej, lokalnej, do regionalnej i narodowej. Tożsamość zachodnioeuropejska, nawet kiedy zintegruje już, jak należałoby sobie tego życzyć, elementy pochodzące z innych cywilizacji, będzie musiała być pojmowana jako składnik tożsamości ziemskiej, a nie jako istniejąca osobno. Internacjonalizm chciał uczynić z gatunku ludzkiego lud, Mondializm chce zrobić ze świata państwo. Chodzi teraz o to, aby z gatunku ludzkiego uczynić*

⁵ E. Morin, A.B. Kern, *Ziemia-Ojczyzna*, PIW, Warszawa 1993, s. 150.

ludzką społeczność, z planety zaś wspólny dom dla ludzkiej różnorodności. Społeczeństwo/wspólnota planetarna byłoby spełnieniem jedności/różnorodności ludzkiej⁶.

Ideę braterstwa ludzi szerzył Ojciec Święty Jan Paweł II w trakcie swojego długiego pontyfikatu, jego idee ekumeniczne, pasterzowanie całej ludzkości, w trakcie pielgrzymek „stanowi doniosłe dzieło integracji społeczeństw w duchu dialogu, tolerancji i pokoju, konsekwentnie realizowanego dialogu religijnego, dialogu ponad granicami państw i kultur. Jan Paweł II przypieczętował to dzieło modlitwą o pokój w Asyżu w 1986 roku. Zaprosił do modlitwy 130 wyznań z całego świata. Doniosłą inicjatywą wychowawczą były zainicjowane Światowe Dni Młodzieży. Stały się one stałym programem edukacyjnym dla wspólnoty i współdziałania, bo młodzież jest przyszłością świata. Na Pl. Świętego Piotra w Rzymie Papież Polak głosił, że modlimy się do jednego Boga i w tej modlitwie zawiera się, niezależnie od obrządków i kręgów kulturowych, braterstwo ludzkości. To piękne humanistyczne dzieło społeczne i wiarę w człowieka, z ogromnym zapałem i determinacją, kontynuuje Ojciec Święty Franciszek ogłaszając apel o ratunek dla planety w Zielonej Encyklice *Laudate Si. In laudem tuam* (2015), kontynuuje także ideę wspólnoty ludzkiego działania i braterstwa w kolejnej Encyklice *Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej* (2020), która jest formą edukacyjnego planu wychowania społeczności do współdziałania i wspólnoty ponad podziałami religijnymi i ideologicznymi, w duchu ekumenizmu Jana Pawła II.

Jako chrześcijanie prosimy, aby w krajach, w których jesteśmy mniejszością, zagwarantowano nam wolność, podobnie jak my okazujemy ją niechrześcijanom, tam gdzie są mniejszością. Istnieje podstawowe prawo człowieka, o którym nie wolno zapominać, na drodze braterstwa i pokoju jest to wolność religijna dla wyznawców wszystkich religii. Ta wolność pokazuje, że możemy „znaleźć między różnymi kulturami i religiami dobre porozumienie. Świadczy także, że ważnych rzeczy, które są nam wspólne, jest wiele i że możliwe jest znalezienie sposobu współistnienia pokojowego, uporządkowanego i spokojnego, w duchu akceptacji różnic i radości z tego, że jesteśmy braćmi jako dzieci jednego Boga⁷.

Przekraczając granice ku wspólnotocie – to podstawowe przesłanie Papieża Franciszka, oderwanie się od siebie, własnego egoizmu, w tym etnocentryzmu, budowanie tożsamości człowieka miłującego, budującego przyjaźń społeczną: *Miłość, wypływając z każdego serca, tworzy więzi i poszerza egzystencję wówczas, gdy sprawia, że osoba wychodzi ze swoich ograniczeń ku drugiemu. Jesteśmy stworzeni dla miłości, i w każdym z nas jest „prawo ekstazy” – wyjścia z siebie, aby tym pełniej bytować w drugim⁸.*

⁶ E. Morin, A.B. Kern, *Ziemia-Ojczyzna*, PIW, Warszawa 1993, s. 164.

⁷ Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.

⁸ Tamże, s. 62.

Istotne analizy w kontekście przeszłości ludzkiej rodziny realizuje wybitny brytyjski socjolog Anthony Giddens, kreując program polityki życia, odnosząc się do kryteriów moralnych, które, jego zdaniem, uległy represji podstawowych instytucji nowoczesności, krytykuje ograniczenia inspirowanych post-strukturalizmem interpretacji „post-modernistycznych: *Zagadnienia polityki życia stwarzają warunki do powrotu wypartych treści. Domagają się powrotu kryteriów moralnych w życiu społecznym i odbudowy wrażliwości na kwestie, które instytucje nowoczesności systematycznie rozmywają.*(...) *Moralny obszar takich dyskusji obejmuje nie tylko to, co należy zrobić, aby przetrwać w środowisku naturalnym, ale także to, jak należy chwycić czy też przeżywać samą egzystencję, co odpowiada Heideggerowskiej „kwestii bycia”.* „Kres natury” stawia pod znakiem zapytania tak wiele spraw, bo tak rozległy stał się wewnętrzny porządek nowoczesności. One także, jak inne poważne pytania moralne wiążą się z wyborami stylu życia⁹.

Tak kreowana polityka życia, dotyczy zmiany tożsamości społeczności światowej, wynika z procesów samorealizacji w przestrzeni post-tradycyjnej, w perspektywie oddziaływań globalnych, które ingerują w refleksyjny projekt tożsamości, a procesy samorealizacji oddziałują na zdarzenia egzystencjalne w skali globalnej¹⁰.

Pojawia się problem indywidualnego poczucia bezsensu: *...życie nie ma do zaoferowania nic godnego uwagi, staje się w warunkach późnej nowoczesności fundamentalnym problemem psychicznym*¹¹. Wątpliwości moralne pozostają bez klarownej odpowiedzi, wzmacnia się „izolacja egzystencjalna”, nie tylko fizyczna, ale ta która powoduje oddzielenie od zasobów moralnych koniecznych do osiągnięcia życiowej satysfakcji i pełni egzystencjalnej. Edukacyjnie niezbędne są więc tożsamościowe projekty samorealizacji i samodoskonalenia. O kryzysie sensu życia dotykającego współczesnych ludzi mówił już Jan Paweł II, postulując pracę indywidualną, nad przywróceniem duchowego wymiaru istnienia.

Myśl o projekcie ratunku dla zagrożonej Ziemi i kondycji ludzkiej rozwija Henryk Skolimowski w pracy *Filozofia Żyjąca. Eko-filozofia jako drzewo życia* z 1992 roku.

Szczególną filozofię nadziei i alternatywę dla kryzysu człowieczeństwa i planety Skolimowski upatruje w *świadomości ekologicznej jako następnym etapie ewolucji człowieka*.

*Ekofilozofia jest zorientowana na życie w przeciwieństwie do filozofii współczesnej, która jest zorientowana na język. Życie nie jest »rakowatą naroślą«, jak utrzymują niektórzy, lecz pozytywnym zjawiskiem o niepowtarzalnej sile i pięknie. Ci, którzy nie potrafią rozpoznać pozytywnego wektora życia są już na emeryturze życia i z wolna chyla się ku odchłani*¹². Intrigujące jest porównanie filozofii dzisiejszej i ekofilo-

⁹ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, PWN, Warszawa, 2007, s. 304, 305.

¹⁰ Tamże, s. 292.

¹¹ Tamże, s. 13.

¹² H. Skolimowski, *Filozofia Żyjąca. Eko-filozofia jako drzewo życia*, Wydawnictwo Pusty Obłok, Warszawa 1993, s. 44.

zofii. Filozofia dzisiejsza jest: kawałkująca (analityczna), szukająca informacji, pomijająca problemy ekologiczne, związana z ekonomią postępu materialnego, apolityczna, niezainteresowana problemami społecznymi, obojętna wobec problemu odpowiedzialności indywidualnej, nietolerancyjna wobec zjawisk ponadfizycznych, obojętna wobec kwestii zdrowia, zorientowana na język „obiektywna”, duchowo martwa. W opozycji do tej filozofii H. Skolimowski buduje wizję ekofilozofii jako zaangażowania w sprawy ochraniające życie, jest więc orientacją „biofilijną”, gdyż filozofia, która stroni od życia i zaangażowania, staje się częścią entropii wiodącej ku śmierci.

Ekofilozofia wobec tego jest: całościowa, szukająca mądrości, świadoma problemów ekologicznych, związana ekonomią jakości życia, świadoma politycznie, zainteresowana sprawami społecznymi, głosząca odpowiedzialność jednostki, tolerancyjna wobec zjawisk ponad fizycznych, troszcząca się o zdrowie, zorientowana na życie, zaangażowana, duchowo żywa¹³.

Główne ostrze krytyki społecznej kieruje H. Skolimowski ku relatywizmowi moralnemu, nihilizmowi, cynizmowi. Nadwątlają bowiem one tkankę naszego życia moralnego i życia w ogóle, ideologia konsumeryzmu wymaga relatywizmu moralnego jako uniwersalnego kodeksu postępowania.

Ekofilozofia zmierza do wychowania nowych pokoleń na różnych poziomach praktyki społecznej, ale przede wszystkim w głębi naszych „jednostkowych dusz” o świadomości ekologicznej, postawach biofilijnych gotowych do bycia obywatelami ziemi ojczyzny „Świadomość ekologiczna to struktura myślenia prowadząca do piękna i uświęcenia życia”¹⁴.

Sposobem realizacji tak określonych postulatów filozoficznych może być od lat realizowana przez Jerzego Nikitorowicza etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości.

Postulowanym projektem edukacyjnym i jednocześnie nadzieją, jest wspólnota zaangażowanych obywateli Ziemi Ojczyzny.

J. Nikitorowicz określa wspólnotę jako zbiorowość ludzką (społeczność lokalną opartą na silnych więziach społecznych połączonych z kultywowaniem tradycji i z osobistymi stosunkami charakteryzującymi się wzajemną życzliwością, wspieraniem i zrozumieniem. Dotyczy nie tylko grup ludzkich mieszkających razem, mających wspólną tożsamość, określone wzorce interakcji (więź osobista, bezpośrednie kontakty) oraz wspólne terytorium geograficzne, ale także grup, które łączą wspólny system wartości i norm, idee, wzory działania i postępowania. Nie ma więc konieczności związku grupy społecznej z określonym terytorium¹⁵.

¹³ Tamże, s. 46, 47.

¹⁴ Tamże, s. 213.

¹⁵ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 519.

Obywatele Ziemi Ojczyzny powinni charakteryzować się także tożsamością międzykulturową, umiejętnością wychodzenia na pogranicza kulturowe, integrując wartości rodzinne oraz te pochodzące z małej ojczyzny i te, które pochodzą z nowych doświadczeń i wartości egzystencjalnych ...z doświadczeniami uczestnictwa w kulturze i strukturach społecznych, w świecie rynku, z przyswajanych i uznawanych wartości oraz postaw humanistycznych i normatywno-prawnych¹⁶.

J. Nikitorowicz, rozważając problematykę edukacyjnych podstaw budowania tożsamości międzykulturowej młodego pokolenia, stawia kluczowe pytania: *W wolnej, demokratycznej Polsce, kształtującej społeczeństwo obywatelskie, stoimy przed poważnym wyzwaniem – jak być patriotą u siebie i w Unii Europejskiej, jak być patriotą jednocześnie w ojczyźnie prywatnej, ideologicznej i w Europie?*¹⁷.

Pojawiają się więc edukacyjne wyzwania związane kreowaniem tożsamości nie tylko młodego pokolenia w obliczu współczesnych przemian społecznych w Europie i na świecie ale obywateli w skali globalnej. J. Nikitorowicz konstruuje w tym zakresie teorie wielozakresowej i wielowymiarowej tożsamości (TW i WT), której istotą jest: *...świadomość jednostki w procesie kształtowania się złożonej, wielozakresowej i wielowymiarowej tożsamości, którą traktuję jako twórczy wysiłek podmiotu łagodzący napięcia i sprzeczności pomiędzy elementami stałymi, odziedziczonymi, wynikającymi z zakorzenienia społecznego w rodzinie i społeczności lokalnej, identyfikacji z osobami i grupami znaczącymi, symbolami i wartościami rdzennymi, a elementami zmiennymi, nabywanymi, wynikającymi z reakcji i interakcji, ról i pozycji społecznych oraz doświadczeń uczestnictwa w wielokulturowym świecie*¹⁸.

Jako egzemplifikację działań pedagogicznych, zmierzających do kształtowania wielozakresowej i wielowymiarowej tożsamości, pragnę przytoczyć własne doświadczenia pedagogiczne związane z realizacją zajęć Intercultural dialogue. Celem zajęć jest przygotowanie studentów do studiów zagranicznych i współpracy międzynarodowej w obszarze kultury – koncentrujemy się więc na dialogu międzykulturowym, który poprzez poznawanie Inności umożliwia porozumienie i współpracę w duchu tolerancji i pokoju. Staramy się odpowiedzieć na pytania: Jak szukać tego, co wspólne w zróżnicowanym kulturowo świecie? Jak budować i rozszerzać obszary porozumienia i tolerancji? Jak działać na rzecz tworzenia kultury pokoju? – To najważniejsze z pytań, na których koncentrujemy się w czasie prowadzonej w języku angielskim dyskusji. Kolejny przedmiot to Kultura i sztuka etniczna: Celem zajęć jest przygotowanie studentów do praktycznej realizacji zadań edukacji regionalnej i międzykulturowej. Zdobyć wiedzę na temat kultury etnicznej: obyczajów, tradycji regionalnych w zakresie śpiewu,

¹⁶ Tamże, s. 517.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ J. Nikitorowicz, *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Impuls, Kraków 2018, s. 347.

tańca, plastyki obrzędowej, w kraju i w wybranych regionach świata. W trakcie zajęć koncentrujemy się na problematyce przekazu dziedzictwa kulturowego, a także na dialogu międzykulturowym. Wymienione przedmioty realizowane są w ramach Specjalności: edukacja artystyczna i medialna na Wydziale Pedagogicznym UW. Warto też przytoczyć efekty wymiany w ramach Programu Erasmus z Pädagogische Hochschule Freiburg. Spotkania mają charakter cykliczny, polegają na: organizacji i prowadzeniu warsztatów artystycznych dla studentów Wydziału Pedagogicznego oraz studentów – gości, z Uniwersytetu we Freiburgu, głównym obszarem tematycznym jest „Edukacja dla dialogu kultur, przez sztukę” – październik 2018 oraz czerwiec 2019 Freiburg, cykl wykładów w ramach programu wymiany wykładowców oraz udział w programie artystycznym „Kunst to Go-Art. to Stay”. Prezentacje wykładowców i warsztaty artystyczne poświęcone były dialogowi kultur i religii oraz edukacji humanistycznej, a także roli sztuki w dialogu międzykulturowym i społecznym. Szczególny charakter miała wspólna malarska akcja artystyczna o charakterze muralu poświęcona idei wychowania dla pokoju – specyficzny Banner of Peace.

Jako efekt prowadzonych zajęć dotyczących dialogu kultur załączam ciekawą wypowiedź studentki, Magdaleny Dobies z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego:

Rola sztuki w dialogu międzykulturowym

Współcześnie, w XXI wieku, pojęcie wielokulturowości nabiera szczególnego znaczenia. Przemiany kulturowe, których jesteśmy świadkami, a które pojawiają się obecnie na gruncie wielu społeczeństw, w praktyce w różnych częściach świata, stanowią impuls do rozważań na temat ich uwarunkowań oraz dalszego rozwoju. Dziś żyjemy w czasach zdominowanych przez zjawisko globalizacji, co przekłada się nie tylko na sferę komunikacji, wymiany informacji czy działalności przedsiębiorstw, ale również na zjawisko wielokulturowości. Obecnie w wielu regionach obok siebie żyją przedstawiciele różnych ras, narodowości, wyznań czy grup etnicznych, którzy ze względu na coraz mniejszą odległość między sobą kreują całkiem nowe społeczeństwo, jak również wymiar kulturowego zróżnicowania.

W związku z powyższym rodzi się pytanie, w jaki sposób obecnie ukształtowane, wielokulturowe społeczeństwo, będzie się dalej rozwijać? Dąży się również do określenia metod, dzięki którym w sposób jak najbardziej płynny i korzystny uda się sprawić, aby społeczeństwo takie było spójne wewnętrznie, jednocześnie zachowując swoją tożsamość.

W takich okolicznościach rodzi się pojęcie dialogu międzykulturowego. Jak zauważył ks. Józef Tischner: „Rzetelny dialog wyrasta z pewnego założenia, które musi być przyjęte – wyraźnie lub milcząco – przez obydwie strony: ani ja, ani ty nie jesteśmy w stanie poznać prawdy o sobie, jeśli pozostaniemy w oddaleniu od siebie, zamknięci

w ścianach naszych lęków, lecz musimy spojrzeć na siebie niejako z zewnątrz, ja twoimi, ty moimi oczami, musimy porównać w rozmowie nasze widoki i dopiero w ten sposób jesteśmy w stanie znaleźć odpowiedź na pytanie, jak to z nami naprawdę jest¹⁹.

Dialog jest więc postrzegany jako swego rodzaju interakcja i współpraca, która w kontekście międzykulturowości odnosi się do wzajemnego poznawania siebie w kontekście kultury właśnie. Warto dodać, że przez międzykulturowość rozumieć należy zjawisko, kiedy jednostki zaliczane do różnych grup kulturowych funkcjonują na tym samym obszarze i mają między sobą otwarte i trwałe relacje.

Interakcje międzykulturowe od wieków efektywnie kreuje bowiem szeroko rozumiana sztuka, a jej wpływ pod tym względem wyraźnie widać także obecnie.

Podkreślić należy, że każda kreacja artystyczna, bez względu na dziedzinę sztuki, poza określonymi walorami natury estetycznej zawiera w sobie dodatkowe elementy. Tak w zakresie literatury, muzyki, rzeźby, filmu i malarstwa zauważa się także określony ładunek o charakterze emocjonalnym, który jest odbiciem tego, co czuje i myśli twórca, a także sposobu odbierania przez niego otaczającej rzeczywistości²⁰. Sztuka wiąże się w sposób bezpośredni nie tylko z jej wymiarem artystycznym, ale również społecznym.

Badacze podkreślają, że „sztuka jest najbardziej uniwersalną formą języka, najbardziej uniwersalną i wolną formą komunikacji”²¹.

Szczególnym przykładem w zakresie omawiania roli sztuki w dialogu międzykulturowym jest właśnie muzyka. Jest to dziedzina najczęściej znajdująca zastosowanie w różnego rodzaju przedsięwzięciach, przede wszystkim celem przełamywania barier kulturowych. Często ta jej funkcja kreuje się w sposób spontaniczny, na przykład na różnego typu imprezach. Wiele z rodzajów i typów muzyki, która klasycznie określana była jako etniczna, cieszy się dużą popularnością w innych częściach świata, niż pierwotnie powstała. Przykładem może być amerykański blues, muzyka kubańska, czy – popularne również w Polsce – reggae²².

Przewaga muzyki w kontekście jej roli w dialogu międzykulturowym wynika także z jej powszechnego zastosowania. W praktyce bowiem takie dziedziny, jak malarstwo, literatura czy architektura powszechnie zaliczane są do kultury tak zwanej wysokiej.

Dzięki tej powszechności, a także zdolności muzyki do oddziaływania na ludzi, uznać ją należy jako rodzaj uniwersalnego kanału komunikacji, nawet swoistego języka, który wychodzi ponad poszczególne kultury. Można powiedzieć, że „nawet odległe od siebie cywilizacje są w stanie porozumieć się poprzez muzykę”²³.

¹⁹ M. Kopczyńska Zych i in., *Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego*, „Kultura Współczesna”, 2 (56), 2008, s. 5.

²⁰ K. Golemo, *Muzyka w relacjach międzykulturowych*, *Relacje Międzykulturowe*, 1 (1), 2017, s. 197.

²¹ T. Gadacz, *Historia filozofii XX wieku*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009, s. 338.

²² A. Światała, *Muzyka jako narzędzie dialogu międzykulturowego*: https://www.academia.edu/6203561/muzyka_jako_narzedzie_w_dialogu_miedzykulturowym, 2008, s. 89.

²³ Tamże, s. 204.

Jednym z przykładów międzykulturowego zastosowania muzyki jest organizowany od 1992 roku w Nowym Sączu festiwal określany jako „Święto Dzieci Gór”. Zdaniem jego organizatorów, „festiwal jest miejscem spotkania dzieci z różnych kręgów kulturowych i religijnych, gdzie – podczas wspólnej zabawy – zapoznają się one z bogactwem i różnorodnością tradycji różnych krajów i regionów, uczą się tolerancji i szacunku w stosunku do wiary, kultury, obyczajów i zachowań swoich rówieśników²⁴.

Zakończenie

Współczesne życie społeczne zawiera szereg niepokojących ambiwalencji; najgroźniejszą z nich jest dysproporcja między dynamicznym rozwojem naukowo-technicznym, technologicznym i gospodarczym, przekraczającym zdolność planety do homeostazy a wykorzystaniem zdobyczy nauki do kształtowania możliwości wzrostu gospodarczego w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Wszelkie granice wzrostu zostały przekroczone; zagrożenia ekologiczne, efekt cieplarniany w bliskiej perspektywie zaowocuje zagładą ludzkości. Konstruktywnym kierunkiem zmian społecznych jest wizja H. Skolimowskiego. Ekofilozofia zaangażowana w sprawy ochraniające życie jest orientacją „biofilijną”, natomiast filozofia, która stroni od życia i zaangażowania, staje się częścią entropii wiodącej ku śmierci. Niezbędne jest uruchomienie procesów edukacyjnych kształtujących zaangażowanie młodego pokolenia w ratowanie planety Ziemi Ojczyzny. W tym względzie niezbędne są idee wspólnoty ludzkiego działania i braterstwa, propagowane w *Encyklice Ojca Św. Franciszka Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej* (2020). Konieczne jest odbudowanie zasobów moralnych niezbędnych do osiągania życiowej satysfakcji i pełni egzystencjalnej (A. Giddens). Trzeba odbudować systemy demokratyczne zagrożone przez totalitaryzm ideologiczny i fundamentalizmy religijne, cofające ludzi do epoki średniowiecza. Odwołując się do wskazań Edgara Morina, określającego demokrację jako najbardziej cywilizowany system polityczny, każdego dnia musimy walczyć o swobody obywatelskie, prawdę, wolność mediów, jako podstawę demokracji, sprawiedliwość i solidarność społeczną i wartości humanistyczne. Niezbędne więc będzie wprowadzenie w życie projektów edukacyjnych realizujących zadania wychowania dla wspólnoty i współdziałania. Warto więc wprowadzić w życie idee J. Nikitorowicza dotyczące teorii wielozakresowej i wielowymiarowej tożsamości (TW i WT), której istotą jest ...*świadomość jednostki w procesie kształtowania się złożonej, wielozakresowej i wielowymiarowej tożsamości, (...) twórczy wysiłek podmiotu łagodzący napięcia i sprzeczności pomiędzy elementami stałymi, odziedziczonymi, wynikającymi z zakorzenienia społecznego*

²⁴ <http://swietodziecigor.pl/o-festival/>

w rodzinie i społeczności lokalnej, identyfikacji z osobami i grupami znaczącymi, symbolami i wartościami rdzennymi, a elementami zmiennymi, nabywanymi, wynikającymi z reakcji i interakcji, ról i pozycji społecznych oraz doświadczeń uczestnictwa w wielokulturowym świecie²⁵.

Bibliografia

- Gadacz T., *Historia filozofii XX wieku*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, PWN, Warszawa, 2007.
- Golemo K., *Muzyka w relacjach międzykulturowych*, „Relacje Międzykulturowe”, 1(1), 2017.
- Grzybowski P., Idzikowski G., *Inni, obcy – ale swoi. O edukacji międzykulturowej i wspólnocie w szkole integracyjnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2018.
- Finkielekraut A., *Zagubione człowieczeństwo: esej o XX wieku*, tłum. M. Fabianowski, PIW, Warszawa 1999.
- Fijałkowski A., Wojnar I., *Humanistyczne alternatywy pedagogów*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.
- Fromm E., *Wojna w człowieku*, tłum. P. Kuropatwiński, P. Pankiewicz, Gdańska Inicjatywa Wydawnicza, Gdańsk 1991.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, tłum. H. Janowska, Wydawnictwo Literackie MUZA, Warszawa 1998.
- Konieczna E., *Film w dialogu kultur. Społeczny wymiar kina międzykulturowego*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 11(4), 2019.
- Lewowicki T., Ogrodzka-Mazur E., Gajdzica A. (red.), *Kultura w edukacji międzykulturowej – doświadczenia i propozycje praktyczne*, wyd. Adam Marszałek, Cieszyn-Warszawa-Toruń 2013.
- Lewowicki T., *Edukacja wielokulturowa i międzykulturowa- konteksty rodzime(polskie), europejskie i globalne* [w:] *Wielokulturowość i edukacja*, T. Lewowicki, W. Ogniewjuk, E.
- Ogrodzka-Mazur, S. Sysojewa (red.), *Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP*, Warszawa 2014.
- Luty J., *Estetyka ewolucyjna: sztuka jako adaptacja w ujęciu międzykulturowym*, *Estetyka i Krytyka*, 21(2), 2011.
- Michalak M., *World music jako element międzykulturowej edukacji muzycznej – na przykładzie Przedszkola Artystyczno-Teatralnego „Dorotka” w Olsztynie*, „Aspekty Muzyki”, 8, 2018.
- Morin E., Kern A. B., *Ziemia-Ojczyzna*, tłum. T. Jekielowa, PIW, Warszawa 1998.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

²⁵ J. Nikitorowicz, *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*, Impuls, Kraków 2018, s. 347.

- Nikitorowicz J., *Etnopedagogika*, Impuls, Kraków 2018.
- Niziołek K., *Edukacja międzykulturowa poprzez sztukę*, Pogranicze. Studia Społeczne, XVII, 2011.
- Nowak M., *Dialog w wychowaniu*, Pedagogia Christiana, 1(25), 2010.
- Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Laudate Si. W trosce o wspólny Dom*, TUM, 2015.
- Ojciec Święty Franciszek, *Encyklika Fratelli tutti. Obraterstwie i przyjaźni społecznej*, Wydawnictwo M, Kraków 2020.
- Orzechowski M., *Mój sąsiad Islamista – Kalifat u bram Europy*, Muza, Warszawa 2015.
- Palczyński T., *Dialog międzykulturowy w społeczeństwach pluralistycznych*, „Politeja”, 1 (27), 2014.
- Palczyński T., *Relacje międzykulturowe w dobie kryzysu ideologii i polityki wielokulturowości*, Societas, Kraków 2017.
- Rabczuk W., *Komunikacja i dialog między kulturami*, [w:] T. Lewowicki, E. Ogrodzka – Mazur, A. Gajdzica (red.), *Kultura w edukacji międzykulturowej – doświadczenia i propozycje praktyczne*, Adam Marszałek, Cieszyn, Warszawa, Toruń 2013.
- Skolimowski H., *Filozofia Żyjąca*, Wydawnictwo Pusty Obłok, Warszawa 1992.
- Sloterdijk P., *Krytyka cynicznego rozumu*, tłum. P. Dehnel, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2008.
- Suchodolski B. (red.), *Strategia obrony i rozwoju cywilizacji humanistycznej*, „Komitet Prognoz Polska w XXI wieku”, Warszawa 1997.
- Światała A., *Muzyka jako narzędzie dialogu międzykulturowego*, https://www.academia.edu/6203561/muzyka_jako_narzedzie_w_dialogu_miedzycywilizacyjnym, 2008.
- Wilk T., *Kultura i sztuka jako narzędzie / przestrzeń edukacji w obszarze zróżnicowania kulturowego*, [w:] A. Rzymiełka-Frąckiewicz, T. Wilk (red.), *Edukacja, kultura, sztuka – spójność a integracja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2016.
- Wojnar I. (red.) *Alternatywy i zobowiązania*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2012.